

УДК 378.147:811.11

Назаренко Н. С.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ

У статті розкрито сутність поняття "навчально-мовленнєва ситуація", визначено її значення та роль у процесі формування комунікативної компетенції майбутніх перекладачів-прикордонників. Зроблено висновок щодо ефективності засвоєння мовного матеріалу завдяки створеним навчально-мовленнєвим ситуаціям.

Ключові слова: навчально-мовленнєва ситуація, комунікативна компетенція, комунікативний підхід, спілкування, перекладачі-прикордонники.

В статье раскрыт смысл понятия "учебно-речевая ситуация", определены её значение и роль в процессе формирования коммуникативной компетенции будущих переводчиков-пограничников. Сделан вывод об эффективности усвоения языкового материала благодаря созданным учебно-речевым ситуациям.

Ключевые слова: учебно-речевая ситуация, коммуникативная компетенция, коммуникативный подход, общение, переводчики-пограничники.

The author of this article reveals the meaning of the "communicative situation", determines its role in the process of forming future interpreters-borderguards' communicative competence. Proper conclusions are drawn about the efficiency of learning language owing to communicative situations.

Key words: communicative situation, communicative competence, communicative approach, communication, interpreters-borderguards.

В останнє десятиріччя перед вищою школою України постали нові проблеми. Так, законом України "Про вищу освіту" передбачається сприяння держави у міжнародному співробітництві, стратегічним завданням якого є "вихід на ринок світових освітніх послуг", тому проблема якісної підготовки фахівців набуває особливого значення. Передусім, це вимагає від вищої школи зосередження зусиль на проблемі мовної підготовки майбутніх прикордонників-перекладачів з метою формування в них комунікативної компетенції. У соціумі важливим є саме спілкування, мовленнєва дія та її наслідки [2, с. 57].

Для того, щоб майбутні прикордонники-перекладачі оволоділи практичними навичками іноземної мови, вони повинні вміти включитися в ту або іншу комунікативну ситуацію. Отже, початковим моментом у навчанні також має бути ситуація, яка є універсальною формою спілкування.

Проблема навчально-мовленнєвої ситуації, її моделювання в навчальному процесі перебуває в центрі уваги дослідників, є ключовою під час визначення шляхів активізації навчання мовлення іноземною мовою.

Тому метою цієї статті є визначити роль і значення навчально-мовленнєвих ситуацій у процесі формування комунікативної компетенції майбутніх прикордонників-перекладачів.

Феномен навчально-мовленнєвої ситуації висвітлений у працях, в яких аналізуються:

– сутність навчально-мовленнєвої ситуації як особливого засобу навчання (В. О. Бухбіндер, О. П. Бикова, І. Н. Верещагіна, Н. І. Гез, Г. Гельміх, Н. І. Жинкін, О. О. Леонтєв, Є. І. Пасов, Г. В. Рогова, Г. В. Рожкова, Г. О. Рубінштейн, В. Л. Скалкін, Я. Х. Шапіро, О. М. Щукін і багато інших);

– педагогічні можливості цього засобу навчання (М. Л. Вайсбурд, Є. І. Пасов, Г. О. Рубінштейн, В. Л. Скалкін, О. М. Щукін і ін.);

– логічний обсяг навчально-мовленнєвої ситуації (І. М. Берман, В. О. Бухбіндер, М. Л. Вайсбурд, Н. І. Гез, Л. О. Пасічна, Є. І. Пасов, Г. В. Рожкова, Г. О. Рубінштейн, Т. Є. Сахарова, Н. Л. Семенець, В. Л. Скалкін та ін.);

– структура цього засобу навчання (Є. І. Пасов, Г. О. Рубінштейн, В. Л. Скалкін тощо);

– прийоми створення навчально-мовленнєвих ситуацій (О. О. Алхазішвілі, Є. І. Пасов, О. М. Щукін та ін.).

Володіння іноземними мовами є однією з важливих умов професійної підготовки майбутніх перекладачів-прикордонників. Відповідно до сучасних міжнародних освітніх вимог випускники вищого навчального закладу мають володіти вміннями вільно висловлюватися іноземною мовою без помітних ускладнень, пов'язаних із пошуком засобів вираження у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей.

Практично це передбачає формування в тих, хто навчається іноземної мови, такого важливого новоутворення їхньої особистості, як іншомовна комунікативна компетенція, що забезпечує повноцінну реалізацію комунікативних намірів, мовних операцій та мовленнєвих дій шляхом адекватного й раціо-

нального використання засобів іноземної мови і врахування конкретики ситуацій професійного спілкування [3, с. 258].

Іншомовна комунікативна компетенція майбутнього фахівця реально постає як об'єктивно наявний і ускладнено структурований феномен, що останнім часом став об'єктом особливої уваги дослідників і був віднесений до низки проблем гостро дискусійного характеру. Зважаючи на відсутність єдності думок учених щодо структури означеного феномену, ми, загалом, поділяємо погляди тих із них, які розглядають його як професійно важливу якість особистості фахівця.

Нам близька позиція С. В. Козак стосовно подвійної сутності іншомовної комунікативної компетенції. З одного боку, вона проявляється як кінцевий результат вивчення іноземної мови в спеціальних цілях, тобто як придбане в цьому процесі важливе професійне новоутворення – якість особистості майбутнього фахівця. З іншого боку, іншомовна комунікативна компетенція – це процес особо організованої інтелектуальної діяльності суб'єкта, функції та співвідношення компонентів яких обумовлені особливостями їх внутрішнього взаємозв'язку, концептуальною системою когнітивної сфери пізнавальної діяльності того, хто навчається, зв'язками із середовищем навчання [3, с. 256].

На нашу думку, іншомовна комунікативна компетенція майбутнього перекладача-прикордонника в найбільш загальному вигляді – це придбана ним у процесі навчання іноземної мови здатність вільно й адекватно умовам соціально-рольових ситуацій розуміти й створювати належні іншомовні мовленнєві повідомлення, спираючись на теоретичні положення та знання, що виконують інформаційно-комунікативну функцію, а також практичні вміння та навички, що керують перцептивно-комунікативною та інтеракційно-комунікативною функціями спілкування, що здійснюється за допомогою засобів іноземної мови.

Комунікативної компетенції майбутні перекладачі-прикордонники набувають під час вивчення мови за комунікативним методом навчання.

Саме комунікативний підхід відбиває специфіку іноземної мови як навчального предмета у вищому навчальному закладі. Проблема комунікативного підходу до навчання не нова. Сучасні уявлення мовознавців про мовленнєве спілкування, або мовленнєву комунікацію, почали формуватися в теорії зв'язку психології, соціології задовго до появи в лінгвістиці робіт, у назвах яких було слово “спілкування”, або “комунікація”. Самій постановці комунікативної мети й можливості її реалізації значною мірою сприяли результати лінгвістичних досліджень, зокрема мовних функцій, функціональних стилів мовлення, їх співвідношення з усною та письмовими формами літературної мови, функціонально-стилістичної співвіднесеності мовних засобів усіх рівнів, які обслуговують певні сфери спілкування, невербальних засобів. Іншими словами, лінгвістичну основу комунікативного методу навчання іноземних мов становить переорієнтація з форми на функцію, з лінгвістичної компетенції на комунікативну, з мовної правильності на спонтанність та автентичність [4, с. 74].

З позицій комунікативного підходу процес навчання іноземної мови будується адекватно реальному процесу мовленнєвого спілкування, тобто процес навчання є моделлю мовленнєвої комунікації. Проте процес навчання не може повністю збігатися з процесом комунікації, який має місце в реальному житті, оскільки навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах відбувається в умовах рідномовного оточення. Тому йдеться тільки про максимальне зближення процесів навчання і реального спілкування за такими найважливішими параметрами, як комунікативно-вмотивована мовленнєва поведінка викладача та майбутніх перекладачів і предметність процесу спілкування, що забезпечується ретельним відбором комунікативно-мовленнєвих намірів, тем, ситуацій, які віддзеркалюють інтереси та потреби студентів [6, с. 64].

Учені-дослідники, педагоги-практики в галузі лінгвістики та методики давно зазначили тісний взаємозв'язок між ситуацією і мовленням і вказали на необхідність використання мовленнєвих ситуацій під час навчання мовлення іноземною мовою.

Сьогодні, коли навчання мовлення іноземною мовою є одним із найважливіших завдань вивчення іноземної мови, увага таких учених і педагогів-практиків, як О. О. Алхазішвілі, І. М. Бермана, В. О. Бухбіндера, Н. І. Гез, Є. І. Пасова, Г. О. Рубінштейна, Т. Є. Сахарова, В. Л. Скалкіна спрямована на вивчення такої категорії, як навчально-мовленнєва ситуація.

У сучасній дидактиці відсутній єдиний підхід до визначення родової приналежності навчально-мовленнєвої ситуації. Визначення “навчально-мовленнєвої ситуації” дуже численні та різнопланові.

Як спеціально створені умови, систему взаємостосунків співрозмовників з метою навчально-виховного впливу на майбутніх перекладачів під час мовленнєвих дій іноземною мовою визначають навчально-мовленнєву ситуацію І. Н. Верещагіна, Г. В. Рогова і Г. В. Рожкова.

Перегукується з попереднім визначення навчально-мовленнєвої ситуації Я. Х. Шапіро, який кваліфікує її як умови проведення діалогу, наголошуючи при цьому на важливості активізації раніше створених асоціативних зв'язків, адже під час проведення ситуації вже наявні навички спілкування рідною мовою переносяться на іншу мову.

На думку І. М. Бермана, В. О. Бухбіндера, Н. І. Жинкіна, навчально-мовленнєва ситуація є сукупністю обставин і взаємин, у яких здійснюється комунікація. Варто також зазначити, що І. М. Берман і В. О. Бухбіндер у тлумаченні навчально-мовленнєвої ситуації вказують ще й на такий аспект, як відношення між предметами і явищами дійсності.

Як динамічну систему розглядають навчально-мовленнєву ситуацію Є. І. Пасов і Г. Гельміх. За словами вчених, така ситуація, у якій взаємодіє два і більша кількість суб'єктів, відображена у їх свідомості, породжує потребу в цілеспрямованій діяльності у вирішенні мовленнєворозумових завдань і забезпечує цю діяльність. У цьому визначенні справедливо наголошується на важливості динамічної системи, оскільки ситуація спілкування перебуває в постійному розвитку; важливими також є взаємини комунікантів, завдяки яким визначається тематика комунікативного акту.

Сукупністю мовленнєвих і немовленнєвих умов пояснюють навчально-мовленнєву ситуацію Н. І. Гез, О. Д. Кліментенко, О. О. Леонтьєв, О. Н. Щукін. На думку вчених, ці умови можуть визначатися викладачем або підручником, вони є необхідними і достатніми для здійснення мовленнєвої дії відповідно до визначеного комунікативного завдання.

У розумінні О. О. Арясової, навчально-мовленнєва ситуація – модель фрагментів об'єктивної дійсності. За своїм змістом і характером вона може бути ситуацією спілкування у реальних обставинах та умовах [1, с. 36]. У цьому визначенні автор вказала лише на одну особливість ситуації, не згадавши, однак, про взаємини комунікантів, що є важливим чинником для навчально-мовленнєвої ситуації.

Як ситуацію дійсності, що викликає ту чи іншу мовленнєву реакцію, трактують навчально-мовленнєву ситуацію Г. О. Рубінштейн і В. Л. Скалкін, відзначаючи лише одну її особливість. Однак таке визначення, на нашу думку, не є достатнім, тому що навчально-мовленнєва ситуація передбачає не лише мовленнєву реакцію, але й взаємини між обставинами дійсності й мовцем, реалізацію комунікативного акту.

Навчально-мовленнєва ситуація, на думку О. П. Бикової, є різновидом мовленнєвого завдання. Дослідниця вважає, що це завдання становить собою опис конкретної уявної ситуації, яка стимулює мовлення [1].

Отже, підсумовуючи викладене вище, вкажемо на основні ознаки, покладені ученими в основу тлумачення навчально-мовленнєвої ситуації:

- спеціально створені умови;
- сукупність обставин і стосунків між мовцем і предметами;
- динамічна система взаємодії двох і більшої кількості суб'єктів;
- модель фрагментів об'єктивної дійсності;
- ситуація дійсності, яка викликає мовленнєву реакцію;
- сукупність мовленнєвих і немовленнєвих умов, створюваних викладачем;
- різновид мовленнєвого завдання.

Таким чином, по-різному визначаючи родову приналежність навчально-мовленнєвої ситуації, автори чітко вказують на єдність компонентів навчально-мовленнєвої ситуації, її динамічний і стимулюючий характер.

Усна комунікація завжди відбувається в конкретній обстановці, яка характеризується певними особливостями. Тому введення навчально-мовленнєвих ситуацій у навчальний процес передбачає аналіз сфери моделювання ситуацій.

Одним із головних завдань навчання мовлення іноземною мовою майбутніх фахівців є підготовка їх до навчально-професійної комунікації у вищому навчальному закладі. Отже, і мовленнєві ситуації повинні конструюватися також у навчально-професійній сфері спілкування. У ній спонукання до дії комунікантів впливає з характеру його основного заняття – навчальної діяльності. Мовлення є тим засобом, за допомогою якого будуються навчально-професійні стосунки. Комунікативні взаємини між учасниками спілкування мають загалом офіційний характер і визначаються виробничою організацією, адміністративною ієрархією.

У навчально-професійній сфері спілкування виділяють кілька напрямів, які відзначаються своєрідністю: слухання лекцій; підготовка до практичних занять; робота в лабораторії; складання екзаменів і заліків; консультації; участь у семінарі; підготовка докладів і повідомлень на конференцію; бесіди з викладачами; неформальне спілкування у групі, на курсі, потоці; оформлення розрахунково-графічних, лабораторних робіт.

Тому, зважаючи на практичну мету навчання майбутніх перекладачів-прикордонників, необхідно моделювати навчально-мовленнєву ситуацію, яка враховувала б їх майбутню сферу діяльності, тобто у межах навчально-професійної сфери.

В основу нашого розуміння навчально-мовленнєвої ситуації в навчально-професійній сфері покладено визначення цього поняття Є. І. Пасовим і Г. В. Рожковою [5]. Отже, навчально-мовленнєва ситуація – це спеціально створена динамічна система умов і взаємини двох і більшої кількості комунікантів, яка є засобом, що породжує потребу в мовленнєвій дії у межах навчально-професійної сфери з метою

формування системи знань, умінь і навичок особистості взагалі та комунікативної компетенції зокрема.

Таким чином, досліджуючи значення і роль навчально-мовленнєвої ситуації у процесі навчання мовлення іноземною мовою, учені зазначають, що будь-яка навчально-мовленнєва ситуація є мікротемою мовлення, що дозволяє значно розширити номенклатуру тем, які здебільшого викладаються на занятті, і цим самим, виробити у майбутніх перекладачів-прикордонників уміння продукувати мовлення за різних умов. Створення навчально-мовленнєвої ситуації в процесі формування комунікативної компетенції в навчально-професійній сфері допоможе подолати протиставлення теоретичного та практичного етапів навчання і забезпечити високий ступінь засвоєння мовленнєвого матеріалу. Навчально-мовленнєві ситуації допоможуть також раціонально й ефективно використовувати навчальні години.

Розглянуті в статті роль і значення навчально-мовленнєвих ситуацій у процесі формування комунікативної компетенції у майбутніх перекладачів-прикордонників не вичерпують усіх питань цієї проблеми. Перспективним є подальше дослідження видів навчально-мовленнєвих ситуацій, що використовуються в процесі формування кожного компонента комунікативної компетенції.

Література:

1. Арясова А. А. О характере речевых ситуаций и их роли в обучении устному иноязычному общению в условиях факультативных занятий / А. А. Арясова // Вопросы методики обучения иноязычной речи. – Волгоград, 1975. – С. 27-40.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Козак С. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / С. В. Козак. – О., 2001. – 270 с. – Библиогр. : с. 247–270.
4. Павленко О. О. Стратегії мовної освіти в Україні в руслі загальноєвропейських Рекомендацій Ради Європи / О. О. Павленко // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць / ред. кол. Н. В. Гузій (відп. ред.) та ін. Вип. 10. – К. : НПУ, 2003. – С. 74-80.
5. Пассов Е. И. Ситуация, тема, социальный контакт. Общая методика обучения иностранным языкам / Е. И. Пассов. – М. : Рус. яз, 1991. – 360 с.
6. Федоренко Ю. С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю. С. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – № 1. – С. 63-65.